فصلنامه پژوهش های مدیریت در جهان اسلام

شماره مجوز: ۸۵۴۹۵ شماره استاندارد بین المللی: ۶۰۹۴-۲۶۷۶ شماره پانزدهم (تابستان ۱۴۰۲)

انواع ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تاثیر آن بر بهبود طرح آموزشی

(تاریخ ارسال ۱۴۰۲/۰۴/۲۹ تاریخ پذیرش ۱۴۰۲/۰۵/۱۱)

پریسا سیابانی

هانیه کرمی[۱]

چکیده

پژوهش حاضر بر انواع ارزشیابی های کار آمد در پیشرفت تحصیلی و بررسی تاثیر آنها بر بهبود طرح های آموزشی بوده چرا که اهمیت طراحی آزمون های پیشرفت تحصیلی بر بزرگان تعلیم و تربیت و محققان این عرصه و دیگران پوشیده نیست. اصطلاح ارزشیابی به معنای فرایندی است که مشتمل بر اندازه‌گیری و احتمالاً آزمودن است ولی مفهوم داوری ارزشی را نیز با خود دارد. اگرچه غالباً ارزشیابی شامل ترکیبی از اطلاعات است که از دو یا چند منبع تحصیل می‌گردد ولی گاهی نیز منحصرا مبتنی بر یافته های عینی است. در هرحال ارزشیابی در هر موقعیتی مشتمل بر یک داوری ارزشی است و در تعلیم و تربیت چنین داوری‌های باید مبتنی بر اطلاعات عینی باشد.

واژگان کلیدی: ارزشیابی، پیشرفت تحصیلی، طرح آموزشی

---

[۱] نویسنده مسئول

بخش اول: کلیات و تحلیل اولیه موضوع

در طی ۵۰ سال اخیر بررسی‌ها و پـژوهش‌هـای بسـیار بـرای طراحـی و تهیـه و ارزشـیابی آزمون‌های پیشرفت به عمل آمده و کتب و مقالات بی‌شماری به نقد و بررسی و ارائه نتـایج پژوهش‌ها در این زمینه اختصاص یافته است. وسعت کـاربرد ایـن آزمـون‌هـا نیـز بحـث در مهم‌ترین مسائل مربوط به آزمون‌های پیشرفت را ضروری ساخته اسـت. تهیـه آزمـون‌هـای پیشرفت معمولاً طی مراحل زیر صورت می‌گیرد:

تعیین دقیق حیطه تکالیفی که باید مورد اندازه‌گیری قرار گیرد، ساختن یک نمونه معـرف از سوالات مناسب، تنظیم سوالات آزمون در یک شکل کارآمد و کاملاً سازمان یافته، اجرای دقیق آزمون و تفسیر محتاطانه نتایج و استفاده از نتایج آزمـون بـرای بهبـود بخشـیدن بـه یادگیری.

مجموعه این مراحل در تهیه آزمون‌های پیشرفت بیانگر یک چهـارچوب عمـومی اسـت کـه نمایی مناسب از آزمون‌سازی را ارائه می‌دهد. آزمون‌های پیشرفت تحصـیلی کـه پیشـرفت شاگرد را در هدف‌های تدریس اندازه‌گیری می‌کنند، نقش بسـیار مهمـی در انـواع مختلـف برنامه‌های درسی دارند. با وجود استفاده وسـیع از آزمـون‌هـای پیشـرفت و اهمیـت آن در ارزشیابی و هدایت و یادگیری شاگردان، بسیاری از معلمان از آموزشهای کافی در مورد تهیه آزمون‌های پیشرفته تحصیلی برخوردار نشده‌اند. حسب تعریف یک آزمون پیشرفت تحصیلی اقدامی منظم برای تعیین آموخته‌های شاگرد است. اجرای این آزمون‌ها صرفاً به پایـان یـک دوره تدریس محدود نمی‌شود، بلکه یک بخش جدایی‌ناپذیر از تمام فراینـد تـدریس اسـت. آزمون پیشرفت باید هم در مراحل برنامه ریزی درسی و هم در مراحل مختلف تدریس مورد توجه معلم باشد. باید از ابتدا تا انتهای تدریس تصمیم‌های بی‌شـماری بگیـرد و آزمـون‌هـا می‌توانند با فراهم آوردن اطلاعات عینی کارایی بسیاری از این تصمیم‌ها را بهبود ببخشـند. معلم باید سه دسته از تصمیم‌ها را با کمک آزمون‌ها اتخاذ کند تصمیم‌های قبل از تـدریس تصمیم‌های در جریان تدریس، تصمیم‌های پس از تدریس.

آزمون‌های مورد استفاده در تصمیم‌های نوع اول را آزمون جای دهی، نوع دوم را آزمون تشخیصی و نوع سوم را آزمون نهایی می‌نامیم.

معلم قبل از تدریس باید به دو پرسش عمده پاسخ دهد:

۱. شاگردان تا چه اندازه برخوردار از مهارت‌ها و استعدادهایی هستند که برای آغاز تدریس لازم است؟ آزمون‌های سنجش آمادگی شاگرد به این سوال پاسخ می‌دهد و با کمک آنها می‌توان برنامه‌های بهبود بخشی مورد نیاز را تدارک دید.

۲. شاگردان تا چه اندازه محتوای یادگیری مورد نظر در برنامه تدریس را از قبل آموخته اند؟ این سوال می‌تواند با استفاده از سنجش برای جای دهی شاگرد پاسخ داده شود. در این مورد هدف ما آن است که بدانیم آیا شاگرد به برخی از موادی که قرار است در برنامه تدریس شود از قبل تسلط دارد؟ اگر چنین است، تغییرات لازم در برنامه داده شود. این نوع آزمون که می‌تواند شکل معادلی از آزمون نهایی درس باشد، به خصوص وقتی که معلم با شاگرد خود آشنایی قبلی ندارد، بسیار مفید است و به این وسیله میتوان هر شاگرد را در جای مناسب خود قرار داد و تدریس را بر وضعیت او منطبق نمود.

آنچه برای معلم در جریان تدریس اهمیت دارد این است که ببیند روند تدریجی پیشرفت شاگرد چگونه است. برای منظور او باید به دو سوال زیر پاسخ دهد:

شاگردان در کدام یک از تکالیف یادگیری پیشرفت موفقیت آمیزی دارند و در کدام تکالیف نیاز به کمک دارند؟

کدام یک از شاگردان دچار چنان مشکلات شدید یادگیری هستند که نیاز به فعالیت بهبود بخشی دارند؟

آزمون‌های که در پایان یک دوره درسی اجرا می‌شود به این منظور است که تمام آموخته‌های شاگرد را در آن درس معین کند. در این مورد سوالاتی که معلم در پی پاسخگویی به آنها است چنین است:

۱. کدام یک از شاگردان توانسته است در تکالیف یادگیری به حدی تسلط یابند که به دوره‌ی درسی بعدی راه یابند؟

۲. چه نمره ای به هر شاگرد باید اختصاص یابد؟

آزمون نهایی معمولا دربرگیرنده تمام تکالیف یادگیری دوره تدریس است و علاوه بر تعیین نمره نهایی درسی شاگرد برای ارزشیابی کارایی خود تدریس هم به کار می‌رود.

این آزمون‌ها به شاگردان نیز کمک می‌کنند که شناخت بهتری از یادگیری‌های خود به دست آورند و در فعالیت‌های درسی بعدی خود برنامه‌ریزی واقع بینانه‌تری داشته باشند. ارزشیابی‌های پیشرفته تحصیلی از لحاظ ملاک مورد استفاده به دو دسته تقسیم می‌شوند: یک دسته از آنها به ارزشیابی‌های وابسته به ملاک (ملاکی) شهرت دارند و دسته دیگر ارزشیابی های وابسته به هنجار (هنجاری) نامیده می‌شوند.

بخش دوم: مبانی کلی نظری

بند اول: ارزشیابی وابسته به ملاک

منظور از ارزشیابی وابسته به ملاک یا ارزشیابی ملاکی نوعی ارزشیابی است که در آن ملاک (معیار) ارزشیابی از پیش تعیین می‌شود و عملکرد یادگیرنده با توجه به آن مورد قضاوت یادآوری قرار می‌گیرد. ملاک مورد نظر در این گونه ارزشیابی‌ها نوعی ملاک مطلق یا همان هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده است.

بند دوم: ارزشیابی وابسته به هنجار

در ارزشیابی وابسته به هنجار یا ارزشیابی هنجاری به جای یک ملاک یا معیار مطلق نوعی ملاک نسبی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این نوع ارزشیابی وقتی که می‌خواهیم پیشرفت تحصیلی گروهی دانش آموز، مثلاً دانش آموزان یک کلاس را ارزشیابی کنیم؛ عملکرد آنان را با یکدیگر مقایسه می‌کنیم. علت استفاده از اصطلاح هنجار در ارزشیابی هنجاری این

است که در آن ملاک داوری نوعی ارزشیابی گروهی است. در نتیجه در این نوع ارزشیابی می‌توان تعیین کرد که پیشرفت یک دانش آموز نسبت به متوسط دانش آموزان کلاس (هنجار گروهی) چه وضعی دارد؛ اما نمی‌توان مشخص کرد که پیشرفت آن دانش آموز نسبت به هدف‌های آموزشی یا آنچه آموزش داده شده چگونه است. به عنوان مثال نمره ۱۶ یک دانش آموز اگر از ۹۰ درصد نمره‌های سایر دانش آموزان کلاس بالاتر باشد، نمره خوبی ارزشیابی می‌شود؛ اما اگر همین نمره در حد ۱۰ درصد دانش آموزان باشد، نمره ضعیفی شناخته می‌شود. در داوری و تصمیم گیری درباره یادگیری کلاسی دانش آموزان و دانشجویان عمدتاً ارزشیابی ملاکی مورد استفاده قرار می‌گیرد و ملاک مورد استفاده هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده است. در مقابل، برای تصمیم گیری درباره نتایج آزمون‌های استاندارد شده که از اجرا در سطحی وسیع‌تر از کلاس درس به دست می‌آیند و از آنها برای مقایسه عملکرد گروه‌های بزرگ دانش آموزان و دانشجویان استفاده می‌شود، ارزشیابی وابسته به هنجار به کار می‌رود. از آنجایی که در ارزشیابی ملاکی، پیشرفت تحصیلی، تسلط یابی یادگیرندگان بر محتوا و هدف‌های درس مورد تاکید قرار میگیرد، صاحب نظران استفاده از این نوع ارزشیابی را به معلمان سفارش داده‌اند. از ویژگی‌های مثبت دیگر این روش ارزشیابی آن است که از رقابت میان دانش آموزان می‌کاهد و آنان را به همکاری و مشارکت با یکدیگر تشویق می‌کند. کروکشانک، جنکینس و متکالف در ارتباط با فواید ارزشیابی بسته به ملاک گفته‌اند: نتایج این ارزشیابی درباره آموخته‌ها و نقاط قوت و ضعف یادگیری دانش آموزان اطلاعات کامل‌تری به دست می‌دهد؛ از این رو نتایج آزمون‌های وابسته به ملاک برای ارزش و همچنین روش‌های آموزشی معلم می‌تواند بسیار مشکل گشا باشد.

متخصصان آموزشی پیشنهاد داده‌اند که بهتر است معلم در ارزشیابی آغازین خود ترکیبی از دو آزمون بالا، یعنی آزمون رفتارهای ورودی و آزمون نهایی را با هم به اجرا در آورد؛ اگر نتایج آزمون رفتارهای ورودی نشان دادند که همه یا بعضی از یادگیرندگان برای یادگیری درس تازه آمادگی کافی ندارند، لازم است معلم پیش از آغاز درسِ تازه، به جبران نواقص

یادگیری‌های قبلی یادگیرندگان یا کم و کسر پیش نیازهای آنان اقدام نماید. اگر نتایج پیش‌آزمون نشان دادند که همه یا بعضی از یادگیرندگان مقداری از مطالب درس تازه را از قبل آموخته‌اند؛ آنگاه ممکن است لازم باشد که معلم در طرح درس خود تغییراتی بدهد، بعضی قسمت‌های درس را برای بعضی از دانش آموزان حذف کند و برای بعضی دانش آموزان دیگر، سطح پیشرفته‌تری از آموزش را به اجرا در آورد.

باید توجه داشت دسته بندی ارزشیابی های پیشرفت تحصیلی با توجه به زمان و هدف استفاده، به شرح زیر است:

از لحاظ زمان و هدف استفاده، ارزشیابی‌های پیشرفت تحصیلی را نیز می‌توان دسته‌بندی کرد. مهمترین انواع ارزشیابی‌های پیشرفت تحصیلی را از این لحاظ به سه دسته تقسیم می‌کنند: ارزشیابی‌های آغازین، ارزشیابی‌های تکوینی و ارزشیابی‌های تراکمی.

بند سوم: ارزشیابی آغازین

منظور از ارزشیابی آغازین یا سنجش آغازین، آن نوع ارزشیابی یا سنجشی است که در آغاز درس پیش از شروع فعالیت‌های آموزشی معلم، کوشش‌های یادگیری دانش آموزان اجرا می‌شود. این نوع ارزشیابی به دو منظور و در پاسخ به پرسش‌های زیر مورد استفاده قرار می‌گیرد:

۱. آیا یادگیرندگان بر دانشها و مهارت های پیش‌نیاز درس تازه، از قبل تسلط یافته اند؟

۲. یادگیرندگان چه مقدار از هدف ها و محتوای درس تازه را از قبل یاد گرفته اند؟

در مورد سوال ۱ سنجش آغازین به منظور اندازه‌گیری رفتارهای ورودی یا مهارت‌ها و دانش پیش نیاز یادگیری درس تازه به کار می‌رود. از طریق سنجش رفتارهای ورودی معلوم می‌شود که یادگیرندگان برای یادگیری هدف‌ها و محتوای درس تازه قبلاً آمادگی‌های لازم را کسب کرده‌اند یا نه.

در مورد سوال ۲ به جای آزمون رفتارهای ورودی، از آزمون جایابی یا آزمون پایه گزینی استفاده می‌شود. آزمون جایابی یا پایه گزینی که به آن پیش‌آزمون نیز گفته می‌شود، عمدتاً همان آزمون نهایی شامل هدف‌های یادگیری یا هدف‌های آموزشی درس یا ترجیحاً فرم موازی یا معادل آن است. هدف از اجرای این آزمون تعیین میزان اطلاعات یادگیرندگان از مطالبی است که قرار است به آنان آموزش داده شوند.

بند چهارم: ارزشیابی تکوینی

آن نوع ارزشیابی که به منظور کشف مشکلات یادگیری دانش آموزان و نواقص آموزش معلم انجام می‌شود تا با اقدام به موقع معلم روبرو گردند، ارزشیابی تکوینی نام دارد. این ارزشیابی در طول دوره آموزش یعنی زمانی که فعالیت آموزشی معلم در جریان و یادگیری دانش آموزان در حال تکوین یا شکل‌گیری است، انجام می‌شود. به همین دلیل به آن نام ارزشیابی تکوینی داده اند. بنابراین معلم با استفاده از ارزشیابی تکوینی می تواند در زمانی که هنوز امکان رفع مشکلات یادگیری دانش آموزان و برطرف کردن نواقص روش آموزشی خود او میسر است، به انجام دادن چنین کاری اقدام کند.

در ارزشیابی تکوینی، در پایان هر واحد درسی، یک آزمون دقیق و مختصر که حاوی هدف‌های آموزشی آن واحد است، اجرا می‌شود و بر اساس نتایج حاصل، معلوم می‌گردد که یادگیرندگان کدام یک از هدف‌های آموزشی را یاد گرفته‌اند تا معلم پیش از پرداختن به واحد درسی بعدی به رفع نواقص یادگیری دانش آموزان در واحد فعلی بپردازد. ضمناً معلم با مراجعه به نتایج این آزمون‌ها از مشکلات روش آموزشی خود نیز مطلع می‌شود و پیش از آغاز آموزش واحد بعدی به رفع آن مشکلات اقدام می‌کند. برای بهره گیری از نتایج ارزشیابی تکوینی، بیان هدف‌های آموزشی به صورت دقیق ضروری است. برای اینکه معلم بتواند در جریان یادگیری، توفیق دانش آموزان در رسیدن به هدف‌های مشخص واحدهای متوالی درس را ارزشیابی کند، باید آنها را به طور دقیق بیان نماید تا در موقع برخورد دانش آموزان با مشکل به سادگی آن مشکل‌ها را تشخیص دهد و برای رفع آنها بکوشد.

بند پنجم: ارزشیابی تراکمی

در ارزشیابی تراکمی که به آن ارزشیابی مجموعی نیز می‌توان گفت، تمامی آموخته‌های دانش‌آموزان در طول یک دوره آموزشی تعیین می‌شوند و هدف آن نمره دادن به دانش آموزان و قضاوت درباره اثربخشی کار معلم است. از آنجا به این نوع ارزشیابی تراکمی یا مجموعی می‌گویند که به وسیله آن می‌توان یادگیری‌های متراکم یا مجموع گیری‌های دانش‌آموزان را در طول یک دوره آموزشی اندازه‌گیری کرد این نوع ارزشیابی معمولاً در پایان دوره آموزشی به عمل می‌آید و به همین سبب به آن ارزشیابی پایانی نیز می‌گویند با این حال می‌توان از آن به دفعات بیشتر نیز در طول دوره آموزشی استفاده کرد. آزمون‌هایی که در ارزشیابی تراکمی مورد استفاده قرار می‌گیرند بسیار جامع و مفصل اند. این آزمون‌ها نمونه کاملی از محتوای درس هدف‌های آموزشی را در بر می‌گیرند. لین و گرانلاند در رابطه با روش‌ها و فنون مورد استفاده در ارزشیابی تراکمی گفته‌اند: هدف‌های آموزشی تعیین کننده آنها هستند، اما معمولاً شامل آزمون‌های پیشرفته تحصیلی معلم ساخته، مشاهده سنجش عملکردهای مختلف یادگیرندگان (مانند کار آزمایشگاهی و گزارش شفاهی) و سنجش محصولات یادگیری (نوشته‌ها رسم و نقاشی و گزارش تحقیقات) می‌شوند. کسب علوم و فنون پیچیده در سایه روش های آموزشی پیچیده امکان پذیر است. به این سبب، وظیفه و مسئولیت معلم امروز نسبت به گذشته سنگین تر و پیچیده تر شده است. دیگر نمی‌توان با روشهای سنتی، جامعه و افراد آن را به سوی یک تحول پیچیده و پیشرفته سوق داد. بنابراین دانش آموزان به جای کسب حقایق علمی باید به روش کسب حقایق علمی توجه کنند و به جای انباشتن حقایق علمی در ذهن، بیاموزند که چگونه شخصاً فکر کنند، تصمیم بگیرند و درباره امور مختلف قضاوت کنند. دانش آموزان در فرآیند آموزش باید بتوانند ادراک حسی فهم نظریات مختلف را تجزیه و تحلیل کرده، تفکر علمی و نقادانه خود را تقویت کنند و رشد دهند. رسیدن به چنین اهدافی نیازمند دستیابی به عوامل، فرصتها و موقعیت‌های مطلوب یادگیری است که با دستور دادن، القا و ترغیب به تقلید و اطاعت از دیگران به وجود نخواهد آمد، زیرا محدود ساختن آموزش و پرورش به انتقال و حفظ حقایق

علمی، رشد طبیعی دانش آموزان را محدود خواهد ساخت. بنابر رویکرد جدید تعلیم و تربیت، عصر صنعتی راه حل عصر اطلاعات نیست و نمی‌تواند جوانان امروز را برای جهان پیچیده‌ای که در انتظار آنهاست آماده کند؛ بنابراین، باید در آموزش و ارزیابی دانش آموزان از روشی استفاده کنیم که تجزیه و تحلیل حقایق علمی را به آنان بیاموزد تا آنان بتوانند نظریه‌های جدیدی را تولید و سازماندهی کنند، حقایق موجود را مقایسه و استنتاج کرده، مسائل را ارزشیابی و حل نمایند و از عقاید خود به طور منطقی و مستدل دفاع کنند. ما باید روشهای تدریس و ارزیابی را بیابیم که «روش تفکر» را به دانش آموزان بیاموزد. حاکم شدن چنین جهت گیری بر جریان یاددهی-یادگیری، آن را از شکل انفعالی خارج کرده و به شکل فعال در می آورد. بدین معنا که در این فرایند، دانش آموزان نقش فعال تری را در مقایسه با فرایند های یاددهی- یادگیری سنتی و رایج ایفا می کنند.

بخش سوم: استفاده از نتایج ارزشیابی برای بهبود طرح آموزشی

یکی از پیامدهای مهم ارزشیابی پیشرفته تحصیلی دانش آموزان، استفاده از نتایج حاصل برای بهبود آموزش معلم است. درست است که سنجش و ارزشیابی عملکرد یادگیرندگان عمدتاً با هدف تعیین کم و کیف یادگیری آنان صورت می‌پذیرد، اما نتایج حاصل برای داوری درباره میزان اثربخشی فعالیت های آموزشی معلم نیز قابل استفاده است. پس از کسب نتایج مربوط به عملکرد دانش آموزان کلاس اگر معلوم شد که اکثریت یادگیرندگان در دستیابی به اکثریت هدف‌های آموزشی توفیق نیافته‌اند، علت آن را باید در میان موارد زیر جستجو کرد:

۱. یادگیرندگان ناموفق برای یادگیری هدف‌های آموزشی آمادگی لازم را نداشته‌اند. این کمبود آمادگی به دو دلیل ممکن است اتفاق افتاده باشد: یا سطح هدف‌های آموزشی خیلی بالا بوده، یا یادگیری‌های قبلی دانش آموزان به حد کفایت نبوده است.

۲. یادگیرندگان ناموفق برای یادگیری هدف‌ها انگیزش کافی نداشته و کوشش لازم را از خود نشان نداده‌اند.

۳. آموزش معلم از کیفیت خوبی برخوردار نبوده یا وقت کافی در اختیار یادگیرندگان گذاشته نشده است.

با رسیدگی به جزئیات مشکلات بالا و تشخیص علل مربوط به آنها معلم باید از راه تجدید نظر در مراحل مختلف طرح آموزشی خود یعنی هدف‌ها، آمادگی یادگیرنده، روش‌های آموزشی و یا حتی سنجش عملکرد به رفع آن مشکلات بکوشد.

نتیجه گیری

نظام آموزش عالی یک نظام پویا، هوشمند و هدفمند دارای دو بعد کمی و کیفی است. رشد موزون، متناسب و متعادل این نظام، مستلزم رشد هر دو بازوی کمی و کیفی به موازات یکدیگر است و طول شعاع این رشد منوط به اجرای رسالت های نوین آموزش عالی است. گسترش کمی آموزش های عالی بدون توجه به کیفیت؛ مسایلی چون ترک تحصیل، بیسوادی، افت تحصیلی وابستگی علمی و عدم توجه به خلاقیت را بوجود می آورد. بنابراین قبل از هر گونه برنامه ریزی در عرصه آموزش عالی نیاز است که مشخص شود عملکرد آموزشی مدرسان دانشگاه ها به ویژه در فرایند تدریس از چه کیفیتی برخوردار است.

منابع و ماخذ

۱. حاجی زاده، شایسته؛ شوهانی، معصومه؛ ارزشیابی مربیان بالینی. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی؛ ۱۳۸۲.

۲. سعادتمند، زهره؛ بابای، محمد هادی (استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی)؛ عوامل مؤثر در بهبود کیفیت ارزشیابی پیشرفت تحصیلی از دیدگاه مدیران و دبیران مرد پایه سوم متوسطه شهر یزد در سال تحصیلی ۸۹-۸۸.

۳. ادیب حاج باقری، محسن؛ ارزشیابی یک ارزشیابی؛ مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی؛ ۱۳۸۱.

۴. حسنی، محمد؛ کیامنش، علیرضا؛ نقد و بررسی نظام ارزشیابی تحصیلی ایران از منظر ارزشیابی نظام آموزشی. نوآوری های آموزشی؛ ۱۳۸۸.

۵. لطف آبادی، حسین؛ روان شناسی تربیتی؛ سمت؛ ۱۳۹۷.

۶. سیف، علی اکبر؛ روان شناسی تربیتی؛ پیام نور.